

مرور نظام‌مند پژوهش‌های گردشگری فراگیر:

تحلیل کتاب‌سنجی و تحلیل محتوا

فاطمه شکاری*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۸

چکیده

گردشگری اغلب متهم به ایجاد منافع نابرابر و به حاشیه راندن گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر به دلایلی چون نژاد، جنسیت، منطقه جغرافیایی، فقر، ناتوانی و غیره است. گردشگری فراگیر بعنوان رویکردی مبتنی بر اصول توسعه پایدار سازمان ملل متحد و در پاسخ به گرایش‌های انحصارطلبانه در توسعه این بخش ارائه شده است. هدف این مطالعه، مرور نظام‌مند ادبیات حوزه گردشگری فراگیر با استفاده از تحلیل کتاب‌سنجی و تحلیل محتوای کمی (آشکار) بوده است. تحلیل ۱۰۴ سند نمایه شده در پایگاه اسکوپوس به منظور شناخت ساختار اجتماعی و مفهومی پژوهش‌ها، فراوانی روش‌های پژوهش و گروه‌های هدف انجام شد. یافته‌ها نشان داد که پژوهش‌های این حوزه نوپا را می‌توان در چهار خوشه با عنوان‌های «پایداری»، «کارآفرینی اجتماعی»، «شمول اجتماعی» و «گردشگری دسترس‌پذیر» دسته‌بندی کرد. بعلاوه، بر اساس نتایج تحلیل محتوا اغلب پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه، کیفی و مفهومی، از سمت تقاضا متمرکز بر معلولان جسمی-حرکتی و از سمت عرضه متمرکز بر جوامع محلی بوده است. به طور کلی، ادبیات این حوزه هنوز به خوبی توسعه نیافته و نیازمند پژوهش‌هایی با تمرکز بر نیازهای متنوع گروه‌های مختلف است. نتایج این مطالعه، پژوهشگران و فعالان حوزه گردشگری را با روندهای پژوهشی در حوزه گردشگری فراگیر و زمینه‌های پژوهشی آتی آشنا می‌سازد.

واژگان کلیدی: توسعه فراگیر؛ شمول؛ گردشگری فراگیر؛ تحلیل کتاب‌سنجی؛ تحلیل محتوا

* استادیار بخش مدیریت گردشگری و هتلداری، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی دانشگاه شیراز شیراز، ایران (f.shehari@shirazu.ac.ir)

مقدمه

اگرچه پیشینه توجه محققان به منافع اجتماعی گردشگری و شناخت چگونگی به حداکثر رساندن آن‌ها قدمتی به اندازه شکل‌گیری صنعت گردشگری دارد (Biddulph & Scheyvens, 2018)، با این حال، این صنعت بعنوان فعالیتی انحصاری مورد انتقاد واقع می‌شود و متهم است که اغلب فرصت‌های سفر و تفریح را برای طبقه‌های متوسط و بالا فراهم می‌کند، به کسب سود بویژه توسط شرکت‌های چند ملیتی کمک می‌کند، مجتمع‌های تفریحی جزیره‌ای^۱ را برای افراد ثروتمند توسعه می‌دهد، در حالی که فرصت‌های توسعه مرتبط با گردشگری برای جوامع فقیرتر و به حاشیه رانده شده فراهم نیست (Scheyvens & Biddulph, 2018).

با رشد بی‌وقفه و سریع گردشگری، شواهد نابرابری‌های ایجاد شده ناشی از توسعه آن به طور فزاینده‌ای آشکار شده و محققان دریافته‌اند که بسیاری از پتانسیل‌های گردشگری برای ایجاد عدالت اجتماعی هدر رفته و بسیاری از منافع قدرتمند آن برای بشریت محقق نشده است (Gillovic & McIntosh, 2020). این در حالی است که گردشگری با کارآفرینی و اشتغال‌زایی برای جوانان، زنان، اقلیت‌های نژادی، مردم بومی و اجتماعات محلی و سایر گروه‌های به حاشیه رانده شده، به طور بالقوه می‌تواند نیروی محرک مهمی برای اقتصاد محلی و خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی برای بخش‌های گسترده‌ای از جامعه باشد و پتانسیل قابل توجهی برای کمک به تنوع بخشی اقتصادی دارد. علاوه بر این، می‌تواند به ارتقاء شمول اجتماعی^۲، کاهش فقر و حفظ میراث و فرهنگ کمک کند. با این حال، برای دستیابی به این منافع باید مدل‌های جدیدی از توسعه گردشگری ارائه شود که شمول را در بطن خود داشته باشد (Moreno de la Santa, 2020).

در سایه افزایش نابرابری‌ها در سراسر جهان، توجه به چگونگی فراگیرتر کردن گردشگری بعنوان یکی از بزرگ‌ترین صناعت‌ها، اهمیت زیادی یافته است. این دغدغه ابتدا در زمینه استفاده رو به رشد از گردشگری به عنوان ابزاری برای ادغام اجتماعی در اروپا، به ویژه در رابطه با استقبال از پناهندگان مطرح شد (Moreno de la Santa, 2020). سپس، بحث‌های صورت گرفته در مورد پتانسیل گردشگری برای نقش آفرینی در دستیابی به «اهداف توسعه هزاره سازمان ملل متحد» و «اهداف توسعه پایدار سازمان

ملل متحد» سبب شد که موضوع شمول در گردشگری مورد تاکید قرار گیرد. شمول یکی از اصول اصلی اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد است. این موضوع که توسعه گردشگری تنها در صورتی می‌تواند فراگیر باشد و به کاهش فقر کمک کند که گستره وسیعی از ذی‌نفعان در خلق فرصت‌ها و تسهیم منافع سهیم باشند، مورد تاکید قرار گرفته است (Butler & Rogerson, 2016).

بنابراین، محققان انتقادی گردشگری به طور فزاینده به دنبال شناخت دیدگاه‌های جوامعی هستند که صداهاى آن‌ها شنیده نمی‌شود و به حاشیه رانده شده‌اند. با اذعان به مشارکت محدود گروه‌های مختلف در گردشگری، گردشگری فراگیر بعنوان رویکردی به توسعه و پژوهش برای غلبه بر گرایش‌های انحصاری این صنعت، تضمین مشارکت گروه‌های بیشتری از مردم و بهره‌مندی از منافع آن ارائه شده است (Gilovic & McIntosh, 2020). مفهوم توسعه گردشگری فراگیر می‌تواند به ما کمک کند که به شیوه‌ای سازنده‌تر و انتقادی‌تر در مورد شیوه‌های توسعه گردشگری بیندیشیم به طوری که این صنعت بتواند گستره وسیعی از منافع را برای گروه‌های گوناگون فراهم کند و به پیامدهای برابرتر و پایدارتر در آینده منجر شود (Scheyvens & Biddulph, 2018).

گردشگری فراگیر عبارتست از «گردشگری تحول‌آفرین که در آن گروه‌های به حاشیه رانده شده در تولید یا مصرف اخلاقی گردشگری دخیل و از منافع آن بهره‌مند می‌شوند» (Scheyvens & Biddulph, 2018, p. 4). گردشگری فراگیر از آن رو تحول‌آفرین است که به نابرابری‌ها توجه و تلاش می‌کند بر انزوای گروه‌های مختلف در مکان‌های مختلف غلبه کند، کلیشه‌های تعمیم داده شده به جوامع را به چالش بکشد و مردم را به شناخت شرایط اقلیت‌ها از طریق گردشگری دعوت کند (Scheyvens & Biddulph, 2018).

رویکرد گردشگری فراگیر به دنبال این است که گروه‌هایی که به طور معمول از گردشگری کنار گذاشته و به حاشیه رانده می‌شوند را به گردشگری وارد کند به شیوه‌ای که بتوانند از آن منفعت کسب کنند یا کنترل بیشتری روی آن بدست بیاورند (Biddulph & Scheyvens, 2018). این گروه‌ها ممکن است بعنوان تولیدکننده (Biddulph, 2018) یا مصرف‌کننده گردشگری (Evcil, 2018)، ذی‌نفعانی که تحت تاثیر سیاست‌ها و اقدامات توسعه این صنعت قرار می‌گیرند (Nyanjom, Boxall, & Slaven,)

(2018)، کسانی که از سیاست‌های مسئولانه شرکت‌ها نفع می‌برند (Zapata Campos, Hall, & Backlund, 2018) یا کارکنانی که حقوق و بهزیستی آن‌ها تضمین شده است (Cañada, 2018) باشند.

اسکیونز و بیدولف^۳ (۲۰۱۸)، چارچوبی مفهومی شامل هفت عنصر ارائه دادند که حوزه‌های پژوهش در زمینه گردشگری فراگیر را دربر می‌گیرد. این حوزه‌ها عبارتند از: (۱) گروه‌های به حاشیه رانده شده بعنوان تولیدکنندگان گردشگری، (۲) گروه‌های به حاشیه رانده شده بعنوان مصرف‌کنندگان گردشگری، (۳) بازنمایی خود به شیوه‌ای آبرومندانه و مناسب، (۴) تغییر نقشه گردشگری برای درگیر کردن افراد و گروه‌های جدید، (۵) ارتقاء درک و احترام متقابل، (۶) بسط مشارکت در تصمیم‌گیری گردشگری و (۷) دگرگونی روابط قدرت در داخل و خارج از گردشگری. به گفته آنان، توسعه گردشگری فراگیر در واکنش به گرایش گردشگری به طرد گروه‌ها به دلایل اجتماعی، اقتصادی یا مکانی، نه تنها بر آن است تا دسترسی وسیع‌تری را به مصرف و تولید گردشگری و تسهیم منافع در مقصدهای فعلی فراهم کند، بلکه می‌کوشد نقشه گردشگری را به طور مجدد به گونه‌ای طراحی کند که مقصدهای جدید برای کسب تجربه و ایجاد تعامل توسعه یابد. محققان بعدی در پژوهش‌های خود این چارچوب مفهومی را مورد استفاده قرار داده‌اند (برای مثال، Bellato & Cheer, 2021; Gillovic & McIntosh, 2020).

اسکیونز و بیدولف (۲۰۱۸)، هم‌چنین، بین رویکردهای گردشگری فراگیر با گردشگری یکپارچه (مانند توسعه گردشگری در قالب مجتمع‌های تفریحی یکپارچه^۴) و کسب و کار فراگیر^۵ تمایز قائل شدند. بعلاوه، به نقاط مشترک و افتراق بین گردشگری فراگیر و سایر مفاهیم مرتبط با آن مانند گردشگری دسترس‌پذیر، گردشگری حامی فقرا، گردشگری اجتماعی، صلح از طریق گردشگری، گردشگری جامعه بنیاد و گردشگری مسئولانه پرداختند.

فراگیر بودن توسعه گردشگری مساله‌ای است که به طور فزاینده توسط محققان مورد توجه قرار گرفته است (Butler & Rogerson, 2016). اگرچه مطالعه پیرامون مفاهیم مرتبط با گردشگری فراگیر مانند گردشگری دسترس‌پذیر، گردشگری حامی فقرا، گردشگری جامعه بنیاد و غیره چندین دهه سابقه دارد، اما مفهوم گردشگری فراگیر

پس از تصویب اهداف توسعه سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ (Scheyvens & Biddulph, 2018) به طور جدی دنبال شد. بعلاوه، به گفته اسکینوز و بیدولف (۲۰۱۸) علاوه بر وجود برخی شباهت‌ها، این رویکرد با رویکردهای نام برده تفاوت‌هایی نیز دارد. با توجه به اهمیت رویکرد گردشگری فراگیر در شکل‌دهی به الگوهای آینده توسعه این صنعت و جهت‌دهی به پژوهش‌های آینده، پژوهش حاضر با هدف شناخت روندها و ویژگی‌های دانش تولید شده در حوزه گردشگری فراگیر و ترسیم جریان‌های پژوهشی موجود در ساختارهای اجتماعی و مفهومی این حوزه به مرور نظام‌مند پژوهش‌های گذشته با استفاده از تحلیل کتاب‌سنجی^۶ پرداخته است. تحلیل کتاب‌سنجی، تکنیک سودمندی برای شناخت عینی دامنه دانش در یک حوزه است و روش‌های سنتی مرور ادبیات را تکمیل می‌کند (پروازی شنیدی، ایرانی، کردنائیج، و خواجه ئیان، ۱۴۰۰). ترسیم ساختارهای فکری، اجتماعی و مفهومی دانش در یک حوزه پژوهشی اطلاعات ارزشمندی را در اختیار پژوهشگران آتی قرار می‌دهد (Aria, Misuraca, & Spano, 2020). تحلیل عملکرد پژوهش‌های پیشین و ترسیم نقشه علم با استفاده از این تکنیک صورت می‌گیرد (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey, & Lim, 2021). به منظور تکمیل تحلیل‌های کتاب‌سنجی، تحلیل محتوای کمی با هدف شناسایی فراوانی روش‌های پژوهش مورد استفاده و گروه‌های هدفی که در مطالعات مورد توجه قرار گرفته‌اند، انجام شد. نتایج این مطالعه، پژوهشگران و فعالان حوزه گردشگری را با روندهای پژوهشی در حوزه گردشگری فراگیر و زمینه‌های پژوهشی آتی آشنا می‌سازد. سوال‌هایی که این پژوهش به آن پاسخ خواهد داد به شرح زیر است:

- روند زمانی تولیدات علمی در زمینه گردشگری فراگیر چگونه بوده است؟
- اثرگذارترین تولیدات علمی، منابع، پژوهشگران، موسسه‌ها و کشورها در پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر کدامند؟
- شبکه‌های هم‌تالیفی (پژوهشگران، موسسه‌ها و کشورها) در پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر چگونه است؟
- پرتکرارترین کلمات کلیدی، شبکه هم‌رخدادی و روند تحول زمانی آن‌ها در پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر چگونه است؟
- در پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر چه روش‌هایی مورد استفاده قرار

گرفته اند؟

- پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر بر کدام گروه‌های هدف متمرکز بوده اند؟

روش

در سال‌های اخیر مطالعه نظام‌مند ادبیات علمی در یک قلمرو پژوهشی خاص به طور فزاینده‌ای مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است (Aria et al., 2020). به منظور مرور ادبیات، از روش‌هایی مانند فراتحلیل، مرور نظام‌مند ادبیات و روش کتاب‌سنجی استفاده می‌شود (Donthu et al., 2021). در پژوهش حاضر، از تحلیل کتاب‌سنجی و تحلیل محتوای کمی استفاده شده است. تحلیل کتاب‌سنجی روشی کمی برای تحلیل عملکرد (یعنی شناسایی سهم هر یک از اجزای پژوهش، شامل نویسندگان، موسسه‌ها، کشورها و مجله‌ها) و ترسیم نقشه علم (یعنی شناسایی روابط بین اجزای پژوهش) است (Donthu et al., 2021). تحلیل محتوا نیز از روش‌های پرکاربرد برای تحلیل داده‌های متنی در پژوهش‌های حوزه گردشگری و مهمان‌نوازی بوده است که به دو شیوه کمی و کیفی انجام می‌شود (Çakar, 2022). در پژوهش حاضر از تحلیل محتوای کمی به منظور شناسایی فراوانی روش‌های پژوهش و گروه‌های هدفی که در مطالعات مورد توجه قرار گرفته اند، استفاده شده است. تحلیل محتوا به صورت دستی و در نرم‌افزار اکسل انجام شد.

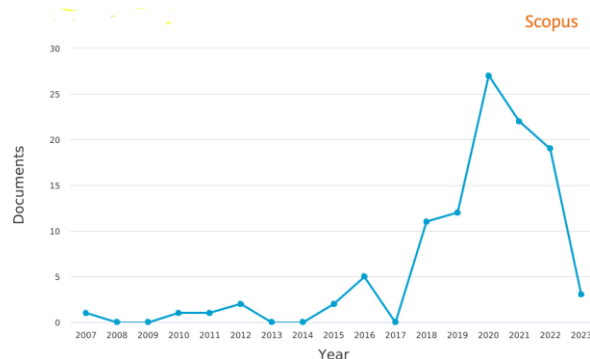
جامعه آماری پژوهش حاضر، تولیدات علمی در حوزه گردشگری فراگیر بوده است که در پایگاه اسکوپوس نمایه شده اند. پایگاه داده اسکوپوس بزرگ ترین پایگاه داده چند رشته ای در علوم اجتماعی است (Aria et al., 2020) که پژوهش‌های با کیفیت و داوری شده را نمایه می کند (Lin & Rasoolimanesh, 2022). این پایگاه نسبت به پایگاه Web of Science بازه زمانی وسیع تری را در بر می گیرد (Emich, Kumar, Lu, Norder, Lin & Pandey, 2020) و پوشش گسترده تری از مجله‌های حوزه گردشگری دارد (Lin & Rasoolimanesh, 2022). هم‌چنین، محققان پیشنهاد می‌کنند که به جای پایگاه‌های داده متعدد از یک پایگاه اطلاعاتی واحد برای گردآوری پژوهش‌های پیشین استفاده شود، چرا که تجمیع داده‌هایی که از چندین پایگاه و قالب‌های مختلف گردآوری شده اند، احتمال خطای انسانی را افزایش می‌دهد (Donthu et al., 2021).

جدول ۱، راهبرد جستجو در پایگاه اسکوپوس را نشان می‌دهد که در تاریخ ۳ ژوئن ۲۰۲۳ انجام شد. نتایج این جستجو شامل ۱۲۹ رکورد (تولیدات علمی) به طور کلی و ۱۱۷ رکورد به زبان انگلیسی بود. به منظور افزایش کیفیت یافته‌ها، قبل از انجام تحلیل، غربالگری داده‌ها به منظور کسب اطمینان از عدم وجود داده‌های تکراری، نادرست یا نامرتب انجام شد (Donthu et al., 2021). پس از بررسی رکوردها و حذف موارد نامرتب، تعداد رکوردها به ۱۰۴ مورد کاهش یافت. از این تعداد، ۷۸ مورد مقاله، ۱۶ مورد فصل کتاب، ۱۰ مورد مقاله کنفرانس و ۲ مورد کتاب بود. اطلاعات رکوردهای بازیابی شده شامل کلیه اطلاعات استناد، اطلاعات کتاب‌شناختی (وابستگی، ناشر)، چکیده و کلیدواژه‌ها (چکیده، کلیدواژه‌های نویسندگان، کلیدواژه‌های نمایه شده)^۷ و منابع در قالب فایل اکسل (CSV) ذخیره شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار VOSviewer_1.6.18 انجام شد. VOSviewer نرم افزاری برای ترسیم و نمایش نقشه‌های کتاب‌سنجی با تاکید بر جنبه‌های مختلف اجزای پژوهش است (van Eck & Waltman, 2010).

به طور کلی، معیارهای تشابه به دو دسته مرتبط با نظریه مجموعه‌ها (کسیونس، شاخص شمول و شاخص جاکارد) و احتمالی (قدرت ارتباط) دسته‌بندی می‌شوند. نتایج نظری و تجربی نشان داده است که معیارهای احتمالی بهتر می‌توانند داده‌ها را نرمال کنند (Eck & Waltman, 2009). در پژوهش حاضر، نرمال سازی با استفاده از روش «قدرت ارتباط»^۸ انجام شد. این روش نرمال سازی داده‌های هم رخداد به طور پیش فرض در نرم افزار VOSviewer انتخاب شده است (van Eck & Waltman, 2022).

جدول ۱. راهبرد جستجو در پایگاه اسکوپوس (منبع: نویسنده)

"Inclusive tourism" OR "Inclusive-tourism"			کلیدواژه‌ها
Title, Abstract, Keywords			زمینه جستجو
نامحدود			سال
Document type: All	Subject area: All	Language: English	معیارهای شمول

نمودار ۱. روند انتشار سندها در هر سال (منبع: اسکوپوس)

یافته‌ها

روند انتشار تولیدات علمی

نمودار ۱، روند زمانی انتشار سندها در حوزه گردشگری فراگیر را نشان می‌دهد. مطابق نمودار، بازه زمانی انتشار سندها بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۳ بوده و از سال ۲۰۱۸ به بعد روند افزایشی قابل توجهی داشته است. بیش‌ترین تعداد سند (۲۷ مورد) متعلق به سال ۲۰۲۰ بوده است.

تحلیل استنادها

تحلیل استنادها به شناسایی اثرگذارترین تولیدات علمی در حوزه پژوهش می‌پردازد. واحد تحلیل استنادها، سندها هستند و داده‌های مورد نیاز عبارتند از نام نویسندگان، استنادها، عنوان، نام مجله، شناسه دیجیتال (DOI) و منابع (Donthu et al., 2021).

تولیدات علمی

به منظور شناسایی پراستنادترین تولیدات علمی، حداقل تعداد استنادهای یک سند، ۵ در نظر گرفته شد. ۴۹ سند که حداقل پنج استناد داشتند انتخاب شدند که تقریباً شامل نیمی از سندها است. جدول ۲، ده سند پراستناد را نشان می‌دهد. بعلاوه،

بیش‌ترین استناد نرمال شده متعلق به (Kadi, Plank, and Seidl (2022) (۵/۸۱) بود. پس از آن، Benjamin, Bottone, and Lee (2021) (۵/۰۴)، Milano and Koens (2022) (۴/۶۹)، Musavengane, Siakwah, and Leonard (2020) (۴/۶۶) و Sica, Sisto, Bianchi, and Cappelletti (2021) (۴/۲۴) بیش‌ترین استنادهای نرمال شده را داشتند. استنادهای نرمال شده عبارتست از تعداد استنادهای یک مقاله تقسیم بر میانگین تعداد استناد همه مقاله‌های منتشر شده در سال مورد نظر که در داده‌ها وجود دارند. استنادهای نرمال شده از جهت کاهش تاثیر زمان اهمیت دارند چرا که مقاله‌های قدیمی‌تر زمان بیش‌تری برای دریافت ارجاع داشته‌اند (van Eck & Waltman, 2022). Scheyvens and Biddulph (2018) نیز دارای بیش‌ترین پیوند با سایر سندها بود (۱۲ پیوند) و پس از آن Butler and Rogerson (2016) با ۶ پیوند قرار گرفت.

جدول ۲. پراستنادترین سندها (منبع: نویسنده)

نویسندگان	استنادها	پیوندها	استنادهای نرمال شده	نویسندگان	استنادها	پیوندها	استنادهای نرمال شده
Scheyvens and Biddulph (2018)	۱۳۹	۱۲	۴/۱۵	Suess and Mody (2016)	۳۴	۰	۱/۵۲
Cañada (2018)	۴۶	۰	۱/۳۸	Rogerson and Rogerson (2019)	۳۴	۲	۰/۹۹
Butler and Rogerson (2016)	۴۵	۶	۲/۰۱	Musavengane et al. (2020)	۲۹	۰	۴/۶۶
Nyanjom et al. (2018)	۴۳	۳	۱/۲۹	Gillovic and McIntosh (2020)	۲۶	۳	۴/۱۸
Yang, Yang, and Khoo-Lattimore (2019)	۳۴	۰	۳/۲۴	Kadi et al. (2022)	۲۶	۲	۵/۸۱

منابع

به منظور شناسایی اثرگذارترین منابع، حداقل تعداد سندهای یک منبع ۵ و حداقل تعداد استنادها به منبع، صفر در نظر گرفته شد. از ۵۹ منبع، سه منبع این آستانه را برآورده کردند. جدول ۳، منابع با بیش‌ترین تعداد سند، استنادها و قدرت پیوند کل^۹ آن‌ها را نشان می‌دهد. تعداد پیوندها لزوماً نمی‌تواند نشان دهنده اهمیت یک گره در

یک شبکه باشد، اما شاخص قدرت پیوند کل بیان کننده مجموع قدرت و اهمیت پیوندهای یک گره با دیگر گره‌های موجود در شبکه است (ایلچی، ونکی، و سیوندیان، ۱۴۰۰).

جدول ۳. اثرگذارترین منابع (منبع: نویسنده)

نام منبع	تعداد سندها	استنادها	استادهای نرمال شده	پیوندها	قدرت پیوند کل
Sustainability (journal)	۱۱	۱۰۸	۲۰/۰۲	۲	۹
Worldwide Hospitality and Tourism Themes (journal)	۱۰	۵۰	۸/۰۴	۲	۴
Tourism geographies (journal)	۹	۳۳۷	۱۵/۱۱	۲	۱۱

پژوهشگران

به منظور شناسایی اثرگذارترین پژوهشگران، حداقل تعداد سندهای نویسنده ۳ و حداقل تعداد استنادها به نویسنده، صفر در نظر گرفته شد. از ۲۳۴ نویسنده، ۸ نفر این آستانه را برآورده کردند. نتایج ترسیم لایه‌ای^{۱۰} خوشه‌های این نویسندگان بر اساس استادهای نرمال شده (وزن) و میانگین سالانه انتشارات در طول زمان از قدیمی‌ترین (بنفش) به جدیدترین (زرد) نیز در جدول ۴ نشان داده شده است. در ترسیم لایه‌ای رنگ‌های نقشه توسط وزن و امتیاز آن‌ها در شبکه نشان داده می‌شود. هر چه رنگ‌ها از بنفش به زرد پیش برود، امتیاز بیش تر و اهمیت کلیدواژه در شبکه نیز بیش تر می‌شود (van Eck & Waltman, 2022).

موسسه‌ها

به منظور شناسایی اثرگذارترین موسسه‌ها، حداقل تعداد سندهای منتشرشده توسط موسسه ۲ و حداقل تعداد استنادها به موسسه، صفر در نظر گرفته شد. از ۱۹۲ موسسه، ۱۳ مورد این آستانه را برآورده کردند. لازم به توضیح است که نام دو موسسه با کمی تفاوت دو بار تکرار شده بود (جدول ۵).

جدول ۴. اثرگذارترین پژوهشگران (منبع: نویسنده)

نویسندگان	تعداد سندها	قدرت پیوند کل	استنادهای نرمال شده
Biddulph r.	۳	۲۳	۵/۳۲
Rogerson c.m.	۶	۱۵	۷/۶۸
Rogerson j.m	۳	۱۱	۳/۵۸
Musavengane r.	۴	۱	۷/۳۶
Gillovic b.	۳	۸	۶/۵۱
Mcintosh a.	۳	۸	۶/۵۱
Siakwah p.	۳	۱	۶/۴۱
Darcy s.	۳	۷	۳/۹۲

جدول ۵. اثرگذارترین موسسه‌ها (منبع: نویسنده)

نام موسسه	سندها	استنادها
Institute of Development Studies, Massey University, New Zealand	۲	۱۵۹
Institute of African Studies, University of Ghana	۲	۱۳
Multidimensional Tourism Institute, Lapland University of Applied Sciences, Finland	۲	۰
University of Lapland Multidimensional Tourism Institute, Finland	۲	۰
School of Tourism and Hospitality, University of Johannesburg, South Africa	۲	۲۵
School of Tourism and Hospitality Management, University of Johannesburg, Auckland Park, South Africa	۲	۲۷
School of Hospitality and Tourism, Auckland University of Technology, Auckland, 1010, New Zealand	۲	۲۳
Waikato Management School, University of Waikato, New Zealand	۲	۲۳
Academy for Hotel & Facility, Breda University of Applied Sciences, Netherlands	۲	۲۷
Faculty of Creative Business, Inholland University of Applied Sciences, Netherlands	۲	۲۷
IPDT – Institute of Tourism, Porto, Portugal	۲	۳
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine	۲	۰
Research Centre for Tourism, Sustainability and Well-being, University of Algarve, Portugal	۲	۱

کشورها

به منظور شناسایی اثرگذارترین کشورها (بر اساس وابستگی پژوهشگران)، حداقل تعداد سندهای کشور ۵ و حداقل تعداد استنادها به کشور، صفر در نظر گرفته شد. از ۳۹ کشور ۹ مورد این آستانه را برآورده کردند (جدول ۶). کشورهایی که بیشترین سندها

را داشته اند، به ترتیب عبارتند از: آفریقای جنوبی (۱۶)، پرتقال (۱۵)، ایالات متحده آمریکا (۱۰)، استرالیا (۱۰)، اسپانیا (۹)، نیوزلند (۹)، ایتالیا (۶)، سوئد (۶)، روسیه (۵). هم‌چنین، نتایج ترسیم لایه‌ای خوشه‌ها بر اساس استنادهای نرمال شده (وزن) و میانگین سالانه انتشارات در طول زمان از قدیمی‌ترین به جدیدترین در جدول ۶ آمده است که عبارتند از: ایالات متحده آمریکا و روسیه (بنفش)، سوئد و استرالیا (آبی پررنگ)، نیوزلند (سبز روشن)، اسپانیا، ایتالیا، آفریقای جنوبی و پرتقال (زرد).

جدول ۶. اثرگذارترین کشورها (منبع: نویسنده)

کشورها	تعداد سندها	استنادها	استندهای نرمال شده	قدرت پیوند کل
ایالات متحده آمریکا	۱۰	۸۹	۱۲/۸۲	۵
روسیه	۵	۲۰	۱/۹۰	۲
استرالیا	۱۰	۱۸۵	۱۸/۵۴	۱۷
سوئد	۶	۲۰۸	۶/۴۸	۲۸
نیوزلند	۹	۲۵۵	۱۶/۷۴	۳۲
آفریقای جنوبی	۱۶	۱۹۳	۲۱/۷۲	۲۵
پرتقال	۱۵	۵۵	۹/۰۱	۶
اسپانیا	۹	۱۱۱	۱۲/۲۶	۳
ایتالیا	۶	۵۴	۸/۷۴	۶

تحلیل هم‌تالیفی

تحلیل هم‌تالیفی ساختار اجتماعی یک حوزه را بر مبنای شبکه‌های همکاری پژوهشگران، موسسه‌ها و پژوهشگران را نشان می‌دهد (Aria et al., 2020). واحد تحلیل و داده‌های مورد نیاز، نویسندگان و وابستگی آن‌هاست (Donthu et al., 2021).

هم‌تالیفی پژوهشگران

برای ترسیم شبکه هم‌تالیفی نویسندگان، حداقل تعداد مقاله‌های یک نویسنده، ۲ (بنا به آزمون و خطا) و حداقل تعداد استناد صفر در نظر گرفته شده است. از میان ۲۳۴ نویسنده، ۱۹ نفر شرایط را برآورده کردند. با این حال، بر اساس قدرت پیوند کل، تنها پنج خوشه که هر یک حداقل شامل دو نویسنده بود تشکیل شد که بیان‌گر همکاری

اندک بین نویسندگان است (جدول ۷). هر خوشه نشان دهنده تیم‌های پژوهشی است (ایلچی و همکاران، ۱۴۰۰).

جدول ۷. اطلاعات مرتبط با شبکه هم‌تالیفی نویسندگان (منبع: نویسنده)

خوشه	نویسندگان	تعداد سندها	قدرت پیوند کل	تعداد اسنادها
۱	Cockburn-wooten c.	۲	۶	۲۳
	Darcy s.	۳	۶	۲۹
	Gillovic b.	۳	۷	۲۷
	Mcintosh a.	۳	۷	۴۹
۲	Musavengane	۴	۵	۵۲
	Siakwah p.	۳	۵	۴۲
	Leonard l.	۲	۴	۳۹
۳	Rogerson c.m.	۶	۳	۱۱۰
	Rogerson j.m	۳	۳	۵۲
۴	Biddulph r.	۳	۲	۱۷۸
	Schevens r.	۲	۲	۱۵۹
۵	Harju-myllyaho a.	۲	۲	۰
	Jutila s.	۲	۲	۰

هم‌تالیفی موسسه‌ها

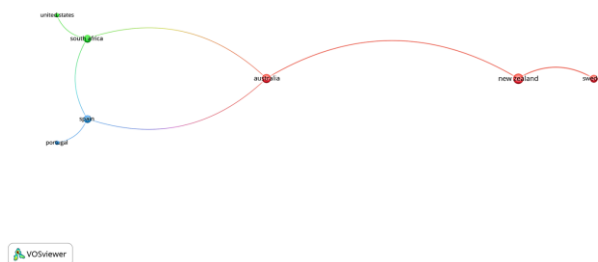
برای ترسیم شبکه هم‌تالیفی موسسه‌ها حداقل تعداد سندها ۲ (حداکثر پیش فرض نرم افزار) و حداقل تعداد اسنادها صفر تنظیم شد. از میان ۱۹۲ موسسه، ۱۳ موسسه این آستانه‌ها را برآورده کردند. با این حال، بزرگ‌ترین خوشه از موسسه‌های همکار شامل سه موسسه بود. این موضوع بیان‌گر همکاری اندک بین موسسه‌ها است. این سه موسسه عبارت بودند از:

Academy for Hotel & Facility, Breda University of Applied Sciences, Netherlands;
Faculty of Creative Business, Inholland University of Applied Sciences, Netherland;
School of Tourism and Hospitality Management, University of Johannesburg,
Auckland Park, South Africa.

هم‌تالیفی کشورها

برای ترسیم شبکه هم‌تالیفی کشورها حداقل تعداد سندها ۵ و حداقل تعداد

استنادها صفر تنظیم شد. از میان ۳۹ کشور ۹ مورد این آستانه‌ها را برآورده کردند، با این حال تنها ۷ کشور تالیف مشترک را با یکدیگر داشتند که در سه خوشه قرار گرفتند: استرالیا، نیوزلند و سوئد (قرمز)، ایالات متحده آمریکا و آفریقای جنوبی (سبز)، اسپانیا و پرتغال (آبی). شکل ۱، ترسیم شبکه هم تالیفی کشورها را نشان می‌دهد. هر شبکه از تعدادی گره و یال تشکیل می‌شود. گره‌ها بیان‌گر اجزای پژوهش شامل واژه‌ها، نویسندگان، مقاله‌ها، کشورها، مجله‌ها یا موسسه‌ها هستند و یال‌ها پیوند بین گره‌ها را نشان می‌دهند (ایلچی و همکاران، ۱۴۰۰).

شکل ۱. ترسیم شبکه هم تالیفی کشورها (منبع: نویسنده)

تحلیل هم واژگانی

تحلیل هم واژگانی به بررسی روابط فعلی میان واژگان در حوزه پژوهش با تمرکز بر کلمات بکار رفته در عنوان، چکیده، کلید واژه‌های نویسندگان و کلید واژه‌های نمایه شده می‌پردازد (Donthu et al., 2021). تحلیل هم واژگانی ساختار مفهومی یک حوزه پژوهش را مشخص می‌سازد. در این تحلیل، هر چه فاصله بین گره‌ها کوتاه‌تر باشد، پیوند بین کلید واژه‌ها قوی‌تر است و دو کلید واژه در مقایسه با هم رخدادی با سایر کلید واژه‌ها رابطه نسبی قوی‌تری با هم دارند. تحلیل هم رخدادی، کلید واژه‌ها را بر اساس تعداد دفعاتی که با یکدیگر در یک سند آمده‌اند را در قالب خوشه‌ها مشخص می‌کند (Abdollahi, Rejeb, Rejeb, Mostafa, & Zailani, 2021).

به منظور تحلیل هم رخدادی همه کلید واژه‌ها (شامل کلید واژه‌های نویسندگان و

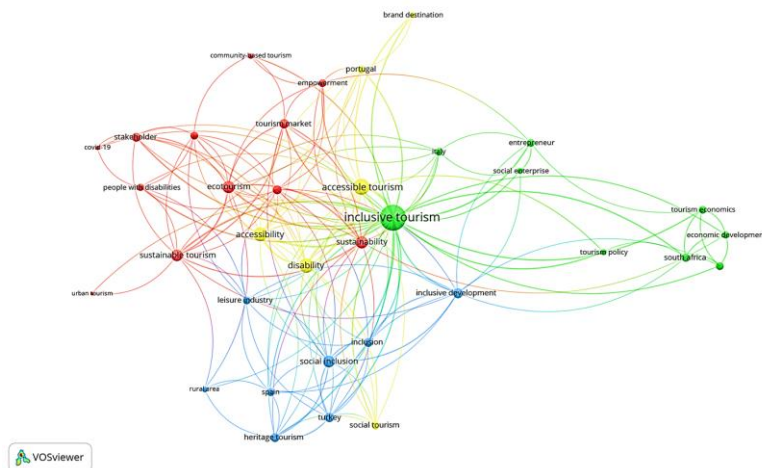
کلید واژه‌های نمایه شده، حداقل تعداد رخداد یک کلید واژه ۳ تعیین شد که از ۵۴۳ کلید واژه، ۴۲ مورد این آستانه را برآورده کردند. سپس ۷ واژه نامرتبط و کلی حذف شدند. به منظور خوشه‌بندی ۳۵ کلیدواژه باقی مانده، حداقل اندازه یک خوشه با آزمون و خطا، ۵ تعیین شد و در نهایت ۴ خوشه به دست آمد. شکل ۲ و جدول ۸ خوشه‌بندی کلیدواژه‌ها بر اساس هم‌رخدادی آن‌ها را نشان می‌دهد. بر اساس مضامین هر خوشه می‌توان به ترتیب عنوان‌های «پایداری» (قرمز)، «کارآفرینی اجتماعی» (سبز)، «شمول اجتماعی» (آبی) و «گردشگری دسترس پذیر» (زرد) را برای آن‌ها مشخص کرد. جدول ۸، هم‌چنین نتایج ترسیم لایه‌ای کلیدواژه‌ها را بر اساس رخداد (وزن) و متوسط سال انتشار (امتیاز) نشان می‌دهد، رنگ خوشه‌ها از قدیم (بنفش) به جدید (زرد) تغییر می‌کند. در این شکل، کلیدواژه‌هایی که حداقل ۵ رخداد داشته‌اند بر اساس متوسط سال انتشار در بازه‌های زمانی از ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۱ قرار گرفته‌اند.

تحلیل محتوا

به منظور انجام تحلیل محتوای کمی، ۱۰۴ رکورد بازیابی شده به صورت دستی مرور شدند و فراوانی روش‌های پژوهش مورد استفاده و گروه‌های هدفی که مورد توجه قرار گرفته بودند در فایل اکسل وارد و درصد فراوانی آن‌ها محاسبه شد. یافته‌ها نشان داد که تاکنون روش‌های کیفی و پژوهش‌های مفهومی، مرور ادبیات یا مطالعات آرشویی (برای مثال، مطالعه اسناد سیاست‌گذاری و برنامه کشورها) غالب بوده است و روش‌های کمی یا آمیخته کم‌تر مورد استفاده قرار گرفته‌اند. هم‌چنین، در تعدادی از سندها روش به طور روشن ذکر نشده بود یا از رویکردهایی مانند research by design استفاده شده بود (Cattaneo, Giorgi, & Ni, 2019) (جدول ۹).

جدول ۸. اطلاعات مربوط به شبکه هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها (منبع: نویسنده)

خوشه	کلیدواژه	رخداد	قدرت پیوند کل	متوسط سال انتشار	خوشه	کلیدواژه	رخداد	قدرت پیوند کل	متوسط سال انتشار
خوشه ۱: پایداری (۱۲ مورد)	sustainable tourism	۹	۲۲	۲۰۲۰	خوشه ۲: کارآفرینی اجتماعی (۹ مورد)	inclusive tourism	۳۴	۱۱۲	۲۰۲۰
	sustainability	۷	۲۴	۲۰۲۰		south africa	۶	۱۲	۲۰۱۹
	ecotourism	۶	۲۴	۲۰۲۱		entrepreneur	۴	۱۰	۲۰۲۰
	sustainable development	۵	۱۳	۲۰۲۰		economic development	۳	۹	۲۰۱۸
	covid-19	۴	۴	۲۰۲۲		italy	۳	۱۰	۲۰۲۲
	people with disabilities	۴	۹	۲۰۲۱		local economic development	۳	۱۰	۲۰۱۸
	stakeholder	۴	۱۳	۲۰۲۱		tourism economics	۳	۱۰	۲۰۲۱
	tourism market	۴	۱۵	۲۰۲۱		social enterprise	۳	۶	۲۰۲۱
	sustainable tourism development	۳	۱۱	۲۰۲۰		tourism policy	۳	۶	۲۰۲۱
	community-based tourism	۳	۵	۲۰۲۱		accessible tourism	۱۷	۴۳	۲۰۱۸
	empowerment	۳	۱۰	۲۰۲۱		disability	۱۱	۳۴	۲۰۲۰
	خوشه ۳: شمول اجتماعی (۸ مورد)	urban tourism	۳	۲		۲۰۱۹	خوشه ۴: گردشگری دسترسی پذیر (۸ مورد)	accessibility	۸
heritage tourism		۶	۱۴	۲۰۲۰	portugal	۴		۱۱	۲۰۲۱
social inclusion		۵	۲۲	۲۰۲۰	social tourism	۳		۱۱	۲۰۱۹
inclusive development		۵	۱۷	۲۰۱۸	brand destination	۳		۷	۲۰۲۰
inclusion		۳	۱۴	۲۰۱۹					
leisure industry		۳	۱۱	۲۰۱۹					
rural area		۳	۵	۲۰۲۱					
spain		۳	۱۰	۲۰۱۹					
turkey	۳	۱۵	۲۰۱۹						

شکل ۲. ترسیم شبکه هم‌رخدای کلیدواژه‌ها بر اساس قدرت پیوند کل (منبع: نویسنده)

به منظور انجام تحلیل محتوای کمی بر مبنای گروه‌های هدفی که پژوهش‌های حوزه گردشگری فراگیر به آن‌ها پرداخته‌اند، چارچوب مفهومی و دسته‌بندی گونه‌های گردشگری مرتبط با گردشگری فراگیر ارائه شده توسط اسکینوز و بیدولف (۲۰۱۸) مورد استفاده قرار گرفت. به این ترتیب، پژوهش‌ها بر اساس این که گروه هدف مورد توجه آن تولیدکنندگان یا مصرف‌کنندگان گردشگری، هر دو یا همه ذی‌نفعان بوده‌اند، مشخص شدند. بعلاوه، در دو دسته تولیدکنندگان یا مصرف‌کنندگان گروه‌های هدف فرعی شامل معلولان، جامعه محلی، سالمندان، زنان و غیره و گونه‌های گردشگری مانند گردشگری اجتماعی، جامعه بنیاد، حامی فقرا و غیره شناسایی شدند (جدول ۱۰).

همان‌طور که مشخص است هر دو گروه تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان به‌طور تقریبی به یک اندازه مورد توجه قرار گرفته‌اند. در میان تولیدکنندگان، جوامع محلی در قالب مباحثی چون مشارکت در تصمیم‌گیری، گردشگری جامعه بنیاد، ساکنین مناطق دورافتاده و کارآفرینان تا حدی بیش‌تر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، اما زنان و گردشگری حامی فقرا مغفول مانده‌اند. بعلاوه، افراد با معلولیت و ناتوانی‌های گوناگون بعنوان تولیدکنندگان گردشگری مورد توجه پژوهش‌ها نبوده‌اند. در میان گروه‌های به حاشیه‌رانده شده بعنوان مصرف‌کنندگان گردشگری، بیش‌ترین توجه به معلولان جسمی-

حرکتی معطوف شده است و سایر گروه‌ها توجه کمی دریافت کرده‌اند. بعلاوه، توجه همزمان به هر دو گروه مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان یا همه ذی‌نفعان اندک بوده است. در زمینه بهره‌گیری از پتانسیل گردشگری فراگیر برای ایجاد صلح و احترام و درک متقابل بین جوامع هم مطالعات بسیار اندکی انجام شده است (Kraff & Jernsand, 2020; Matarrita-Cascante & Suess, 2022).

جدول ۹. روش‌های مورد استفاده در پژوهش‌ها بر اساس نتایج تحلیل محتوای کمی (منبع: نویسنده)

روش پژوهش	درصد فراوانی	نمونه پژوهش‌ها
کمی	۱۱/۳۲	Kadi et al. (2022); Pasca, Elmo, Arcese, Cappelletti, and Martucci (2022); Widiyastuti and Wardhani (2022); Zahuska, Kwiatkowska-Ciotucha, and Grześkowiak (2022)
تجربی	۳۸/۶۸	Akdemir (2021); Bender, Rosa, Lopes, and Flores (2021); Benjamin et al. (2021); Ferrara et al. (2023); Giannopoulos, Skourtis, Kalliga, Dontas-Chrysis, and Paschalidis (2020); Gillovic, McIntosh, Cockburn-Wooten, and Darcy (2021); Matarrita-Cascante and Suess (2020); Musavengane (2019); Musavengane, Siakwah, and Leonard (2019); Nigg and Peters (2022); Reindrawati, Noviyanti, and Young (2022); Sica et al. (2021); Yang et al. (2019)
آمیخته	۳/۷۷	Giddy, Idahosa, and Rogerson (2020); Koens et al. (2022)
مفهومی؛ مرور ادبیات، نقطه نظر و مرور آرشویی	۳۸/۶۸	Biddulph and Scheyvens (2018); Gillovic and McIntosh (2020); Kraff and Jernsand (2022); Makuyana, Plessis, and Chikuta (2022); Moreno de la Santa (2020); Rogerson (2020); Scheyvens and Biddulph (۲۰۱۸)
سایر	۷/۵۵	Cattaneo et al. (2019)

جدول ۱۰. گروه‌های هدف مورد توجه در پژوهش‌ها بر اساس نتایج تحلیل محتوای کمی (منبع: نویسنده)

گروه‌های هدف	درصد فراوانی	گروه هدف فرعی	درصد فراوانی	نمونه پژوهش‌ها
افراد به حاشیه رانده شده بعنوان تولیدکنندگان گردشگری		گردشگری حامی فقرا	۰/۹۴	Musavengane et al. (2019)
	۲۹/۲۵	جامعه محلی در گردشگری (گردشگری جامعه بنیاد، مشارکت جامعه محلی در تصمیم‌گیری، کارآفرینان، مناطق دورافتاده)	۹/۴۳	Biddulph (2018); Butler and Rogerson (2016); Ferrara et al. (2023); Giddy et al. (2020); Kadi et al. (2022); Koens et al. (2022); Nigg and Peters (2022)
		زنان	۱/۹۲	Cañada (2018); Musavengane et al. (2019)
افراد به حاشیه رانده شده بعنوان مصرف‌کنندگان گردشگری		معلولان	۲۵/۴۷	Reindrawati et al. (2022) Bender et al. (2021); Benjamin et al. (2021); Makuyana et al. (2022); Nigg and Peters (2022); Nyanjom et al. (2018); Pasca et al. (2022); Sica et al. (2021); Zafuska et al. (2022)
		ذهنی-شناختی	۶/۶۰	Benjamin et al. (2021); Gillovic et al. (2021); Nyanjom et al. (2018); Sica et al. (2021)
		سالمندان	۱/۸۹	Makuyana et al. (2022); Widiyastuti and Wardhani (2022)
	۳۱/۱۳	گردشگری اجتماعی	۲/۸۳	Akdemir (2021); Thomas (2018)
		زنان		Rogerson (2020); Yang et al. (2019)
		کودکان		Safin, Kravchenko, Mishchenko, and Potapchuk (2021)
		سایر	۶/۶۰	افراد با انواع مختلف آلرژی یا دارای بیماری‌های زمینه‌ای Rogerson (2020); Widiyastuti and Wardhani (2022)
		گروه‌های نژادی		Musavengane (2019)
		هر دو (مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان)		Musavengane (2019)
		همه ذی‌نفعان		Giannopoulos et al. (2020); Nyanjom et al. (2018)

جمع بندی و نتیجه گیری

با توجه به آشکار شدن نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری (Gillovic & McIntosh, 2020)، به حاشیه رانده شدن گروه‌های مختلف و ضعف آن‌ها در دسترسی به فرصت‌های تولید و مصرف گردشگری به دلایل اجتماعی، اقتصادی و مکانی (Scheyvens & Biddulph, 2018) و افزایش توجه جهانی به توسعه فراگیر و همه شمول (Butler & Rogerson, 2016) موضوع گردشگری فراگیر مورد توجه محققان قرار گرفته است. از این رو مطالعه حاضر با هدف مرور کمی پژوهش‌های گذشته با استفاده از تحلیل کتاب سنجی و تحلیل محتوا انجام شده است تا علاوه بر تحلیل عملکرد و شناسایی ساختار اجتماعی و مفهومی پژوهش‌های این حوزه، با بررسی فراوانی روش‌های پژوهش مورد استفاده و گروه‌های هدفی که در مطالعات مورد توجه قرار گرفته اند، به تعیین شکاف‌های پژوهشی و مسیرهای پژوهشی آتی کمک نماید.

بر اساس یافته‌ها، موضوع گردشگری فراگیر از سال ۲۰۱۸ به بعد به طور جدی مورد توجه محققان قرار گرفته است. با این حال، با توجه به نوپا بودن این موضوع کماکان شبکه‌های همکاری میان موسسه‌ها، کشورها و پژوهشگران به خوبی شکل نگرفته است. بر اساس نتایج هم‌رخدادی واژه‌ها می‌توان چهار حوزه «پایداری»، «کارآفرینی اجتماعی»، «شمول اجتماعی» و «گردشگری دسترس پذیر» را در پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون گردشگری فراگیر مشخص کرد.

تلاش برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری بعنوان یک فلسفه و اصل راهنما یکی از نقاط برجسته قرن بیست و یکم بوده است. اهداف توسعه سازمان ملل متحد اولویت‌های جهانی توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ را تعریف می‌کند و بر آن است تا تلاش‌های جهانی توسط دولت‌ها، کسب و کارها و جامعه مدنی را به سمت از بین بردن فقر و ایجاد زندگی عزتمندانه و خلق فرصت‌ها برای همه در محدوده منابع زمین هدایت کند. توسعه پایدار مستلزم شمول است. یکی از این اهداف (SDG 8) بر تحقق رشد اقتصادی فراگیر و پایدار و اشتغال کامل و بهره‌ور متمرکز است. به گفته سازمان جهانی گردشگری، گردشگری فراگیر ایجاد شغل‌های شرافتمندانه و شایسته و رشد اقتصادی (SDG 8) و کاهش نابرابری‌ها (SDG 10) را در بر می‌گیرد (Peterson, DiPietro, & Harrill, 2020). بنابراین، تنها راه دستیابی به توسعه پایدار بکارگیری رویکردی فراگیر و

مشارکتی است که در آن همه ذی‌نفعان در خلق فرصت‌ها و بهره‌مندی از منافع سهیم باشند (Sica et al., 2021). مشارکت ذی‌نفعان، توانمندسازی و گردشگری جامعه بنیاد از کلیدواژه‌های مرتبط با این خوشه هستند که همگی در ادبیات توسعه پایدار گردشگری به خوبی توسعه یافته‌اند (Abdullah, Carr, & Lee, 2022; Koens et al., 2022; Nigg & Eichelberger, 2021; Nigg & Peters, 2022; Scheyvens & Biddulph, 2018; Woldu, 2018). اخیراً، اسکینوز و وندر وات^{۱۱} (۲۰۲۱) چارچوب توانمندسازی و توسعه پایدار گردشگری را ارائه دادند که ارتباط بین این دو را به خوبی تشریح می‌کند.

کارآفرینی اجتماعی بعنوان یکی از مفاهیم متاخر مرتبط با گردشگری فراگیر در خوشه دوم قرار دارد. کارآفرینی اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در دستیابی به گردشگری فراگیر داشته باشد (Ferrara et al., 2023). با توجه به نقش تحول‌آفرین گردشگری با تمرکز نیازهای جامعه، گردشگری می‌تواند فرصت‌هایی را برای کارآفرینی اجتماعی چه به صورت انتفاعی و چه غیرانتفاعی ایجاد کند. پژوهش‌ها در زمینه ارزیابی نقش کارآفرینی اجتماعی در تقویت رشد فراگیر و ایجاد تغییرات نهادی رو به افزایش است (Vinodan & Meera, 2021). کارآفرینان اجتماعی افرادی خلاق، و نوآور هستند که قادرند مشکلات اجتماعی را شناسایی و راهکارهایی برای حل آن‌ها طراحی کنند و استارت‌آپ ایجاد شده را توسعه دهند (Biddulph, 2018). این موضوع به تازگی مورد توجه محققان قرار گرفته است (Biddulph, 2018; Ferrara et al., 2023; Sharma & Ghuman, 2021; Vinodan & Meera, 2021). برای مثال، بیدولف^{۱۲} به بررسی پتانسیل‌ها و محدودیت‌های کارآفرینی اجتماعی برای تحقق گردشگری فراگیر پرداخته است. با این حال، این حوزه نیازمند توجه بیشتر پژوهشگران بویژه در زمینه امکان کارآفرینی اجتماعی در بسترهای مختلف است.

موضوع سومین خوشه، **شمول اجتماعی** بوده است. همان‌طور که گفته شد شمول یکی از اصول زیربنایی اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد است (Scheyvens & Biddulph, 2018). گردشگری فراگیر به لحاظ مفهومی ریشه در اقتصاد توسعه و مطالعه چگونگی تغییر و رشد اقتصادها و جوامع دارد. مفهوم گردشگری فراگیر برپایه مفاهیم نظری دیگری چون رشد فراگیر و توسعه فراگیر بنا شده است (Peterson et al., 2020). توسعه فراگیر ناشی از درک این موضوع است که رشد بی‌امان اقتصادی اغلب منجر به

پیامدهای خارجی^{۱۳} منفی، کاهش منابع استخراجی و استثمار نیروی کار می شود (Peterson et al., 2020). از دیدگاه توسعه، شمول اجتماعی با افزایش فرصت‌های تعامل با دیگران و مشارکت در فعالیت‌ها بهبود می‌یابد. در مقابل، نبود این فرصت‌ها به طرد شدگی اجتماعی می‌انجامد (Cerdan Chiscano & Darcy, 2021). یک جامعه فراگیر، جامعه‌ای است که تفاوت‌ها را نادیده می‌گیرد و فرصت‌های برابر و امکان مشارکت همه اعضای جامعه برای تعیین مجموعه‌ای توافق شده از نهادهای اجتماعی حاکم بر تعاملات اجتماعی را تضمین می‌کند. جامعه فراگیر باید مبتنی بر احترام به همه حقوق انسانی و آزادی‌های بنیادین، تنوع فرهنگی و مذهبی، عدالت اجتماعی و نیازهای ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر و محروم، مشارکت دموکراتیک و حاکمیت قانون باشد. جامعه فراگیر توسط سیاست‌هایی اداره می‌شود که هدف آن‌ها کاهش نابرابری و خلق جوامع منعطف و روا دار است که همه افراد را در بر بگیرد (Moreno de la Santa, 2020). توسعه فراگیر گردشگری می‌تواند در مورد همه گروه‌هایی که به دلایل مختلفی چون نژاد، جنسیت، منطقه جغرافیایی، فقر، ناتوانی و غیره از تولید و مصرف گردشگری طرد شده اند صادق باشد (Scheyvens & Biddulph, 2018).

چهارمین خوسه، مرتبط با گردشگری دسترس‌پذیر است که حجم عمده مطالعاتی که تاکنون در حوزه گردشگری فراگیر انجام شده است را به خود اختصاص داده است (Pasca et al., 2022; Reindrawati et al., 2022; Zaluska et al., 2022). پذیرایی نیز مانند پایداری یک موضوع معاصر در گردشگری است (Gillovic & McIntosh, 2020). گردشگری دسترس‌پذیر فرآیندی است که از طریق ارائه محصولات، خدمات و محیط‌های جهانی افراد دارای معلولیت و سالمندان را قادر می‌سازد که به طور مستقل و با برابری و عزت از گردشگری بهره ببرند. گردشگری دسترس‌پذیر بخش مهم و یکپارچه از گردشگری مسئولانه و پایدار به شمار می‌آید (Pasca et al., 2022). احترام، برابری، دسترسی و شمول اصول زیربنایی کنوانسیون سازمان ملل با عنوان حقوق افراد دارای ناتوانی^{۱۴} به شمار می‌روند. اگرچه گردشگری بخشی جدا نشدنی از زندگی مدرن به به شمار می‌آید، اما برای افراد دارای ناتوانی یا کم توان همیشه دسترس‌پذیر و فراگیر نیست (Gillovic & McIntosh, 2020). با این حال، بر اساس نتایج تحلیل محتوا عمده مطالعات پیرامون گردشگری دسترس‌پذیر بر معلولان جسمی-حرکتی متمرکز بوده

است و سایر گروه‌ها چون سالمندان، زنان باردار و مادران، افراد چاق و کم‌تحرک و کودکان کم‌تر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. از دیگر گروه‌های مغفول افراد با کم‌توانی یا ناتوانی‌های ذهنی-شناختی و ناتوانی‌های غیرحرکتی بوده‌اند (Gillovic et al., 2021). از جمله دلایل این موضوع می‌تواند پیچیده بودن ناتوانی‌های ذهنی-شناختی، تنوع در نیازهای یادگیری این افراد، دشواری در دسترسی به جامعه و مسائل اخلاقی مرتبط با پژوهش باشد (Gillovic, McIntosh, Cockburn-Wooten, & Darcy, 2018). سایر افراد با محدودیت‌های مرتبط با سلامت چون داشتن آلرژی و بیماری‌های زمینه‌ای نیز نیاز به توجه بیشتری در مطالعات دارند.

موضوع گردشگری اجتماعی که ارتباط نزدیکی با شمول اجتماعی دارد (Akdemir, 2021) نیز مرتبط با خوشه چهارم بوده است، هر چند مطالعات اندکی به این موضوع پرداخته‌اند. گردشگری اجتماعی به این موضوع می‌پردازد که چگونه می‌توان از طریق مداخله‌های سیاسی و اجتماعی و حمایت مالی فرصت سفر و گذران تعطیلات را در اختیار گروه‌های اجتماعی به حاشیه رانده شده قرار داد (Thomas, 2018). اگرچه این مفهوم با هدف دموکراتیزه کردن گردشگری ابتدا با تمرکز با گروه‌های محروم اقتصادی مطرح شده است (Akdemir, 2021)، اما محققان استدلال می‌کنند که مفهوم گردشگری اجتماعی باید دسترس پذیر کردن سفر برای سایر گروه‌های محروم مانند افراد دارای معلولیت و سالمندان را هم در بر بگیرد. هم‌چنین، با ظهور اشکال جدید گردشگری جنبه‌های فراگیر گردشگری اجتماعی باید بازنگری شود (Thomas, 2018).

یافته‌های این پژوهش می‌تواند از دیدگاه نظری و مدیریتی سودمند باشد. از دیدگاه نظری، این مطالعه به شناسایی اثرگذارترین نویسندگان، منابع، موسسه‌ها و کشورها و تولیدات علمی در حوزه گردشگری فراگیر پرداخت و ساختار اجتماعی و مفهومی آن را آشکار ساخت تا محققان دیدگاهی جامع از ساختار کنونی دانش در این حوزه پیدا کنند. هم‌چنین، تلاش کرد تا پژوهشگران را با روند پیشرفت دانش در این حوزه و مسیرهای پژوهشی پیش رو آشنا سازد. به طور کلی، با توجه به نوپا بودن موضوع و محدود بودن مطالعات، تنوع گروه‌های هدف مورد بررسی کم بوده است و کلید واژه‌ها به خوبی توسعه نیافته‌اند. به عبارت دیگر، پژوهش‌های این حوزه فراگیر نبوده است. به همین دلیل، خوشه‌ها به وضوح قابل تفکیک نیستند و کلید واژه‌های آن‌ها با یکدیگر

همپوشانی دارد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی گروه‌هایی را مورد توجه قرار دهند که از سمت عرضه یا تقاضا تا حد زیادی مغفول مانده‌اند. موضوع گردشگری فراگیر در ایران اهمیت دوچندانی دارد، چرا که به نظر می‌رسد این رویکرد تاکنون در پژوهش‌ها نادیده گرفته شده است. از دیدگاه روش‌شناسی هم، هر چند با توجه به تازگی موضوع کماکان نیاز به پژوهش‌های کیفی اکتشافی وجود دارد، اما پیشنهاد می‌شود پژوهشگران روش‌های کمی و آمیخته را نیز بکار بگیرند. از نقطه نظر مدیریتی، یافته‌ها حاکی از لزوم تمرکز سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان چه در سطح کلان و چه در مقصدها و جاذبه‌ها و همچنین، بخش خصوصی بر مبنا قرار دادن رویکرد توسعه فراگیر گردشگری بعنوان زیربنای همه تصمیم‌ها و اقدام‌ها باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Enclaves	2. Social inclusion
3. Scheyvens and Biddulph	4. All-inclusive resort
5. Inclusive business	6. Bibliometric analysis
7. index keywords	8. association strength
9. total link strength	10. overlay visualization
11. Scheyvens & van der Watt	12. Biddulph
13. externalities	14. Convention on the Rights of Persons with Disabilities

منابع

- ایلچی، سارا؛ ونکی، امیرسالار؛ و سیوندیان، مصباح. (۱۴۰۰). تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی پژوهش‌های منتشر شده در زمینه رسانه‌های اجتماعی و گردشگری. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۶ (۵۵)، ۱۰۵-۱۳۸.
- پروازی شندی، حمیدرضا؛ ایرانی، حمیدرضا؛ کردنائیج، اسدالله؛ و خواجه نیان، داتیس. (۱۴۰۰). تحلیل کتاب‌سنجی پژوهش‌های جهانی حوزه صنایع خلاق. *پژوهشنامه علم‌سنجی*، ۷ (۱۴)، ۲۲۱-۲۴۴.
- Abdollahi, A., Rejeb, K., Rejeb, A., Mostafa, M. M., & Zailani, S. (2021). Wireless Sensor Networks in Agriculture: Insights from Bibliometric Analysis. *Sustainability*, 13(21), 12011.
- Abdullah, T., Carr, N., & Lee, C. (2022). Re-conceptualising the empowerment of local people in tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(4), 550-562.
- Akdemir, H. (2021). Examining an inclusive social tourism practices in Turkey.

- Anatolia*, 32(3), 351-361.
- Aria, M., Misuraca, M., & Spano, M. (2020). Mapping the Evolution of Social Research and Data Science on 30 Years of Social Indicators Research. *Social Indicators Research*, 149(3), 803-831.
- Bellato, L., & Cheer, J. M. (2021). Inclusive and regenerative urban tourism: capacity development perspectives. *International Journal of Tourism Cities*, 7(4), 943-961.
- Bender, A. C., Rosa, M. P., Lopes, A. C., & Flores, A. (2021). The symbolism of the door knocker "Hand of Fatima": A proposal of sensory tourist experiences in the city of Lagos. *Journal of Accessibility and Design for All*, 11(2), 232-258.
- Benjamin, S., Bottone, E., & Lee, M. (2021). Beyond accessibility: exploring the representation of people with disabilities in tourism promotional materials. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(2-3), 295-313.
- Biddulph, R. (2018). Social enterprise and inclusive tourism. Five cases in Siem Reap, Cambodia. *Tourism Geographies*, 20(4), 610-629.
- Biddulph, R., & Scheyvens, R. (2018). Introducing inclusive tourism. *Tourism Geographies*, 20(4), 583-588.
- Butler, G., & Rogerson, C. M. (2016). Inclusive local tourism development in South Africa: Evidence from Dullstroom. *Local Economy*, 31(1-2), 264-281.
- Çakar, K. (2022). The Use of Qualitative Content Analysis in Hospitality and Tourism. In F. Okumus, S. M. Rasoolimanesh & S. Jahani (Eds.), *Contemporary Research Methods in Hospitality and Tourism* (pp. 143-155): Emerald Publishing Limited.
- Cañada, E. (2018). Too precarious to be inclusive? Hotel maid employment in Spain. *Tourism Geographies*, 20(4), 653-674.
- Cattaneo, T., Giorgi, E., & Ni, M. (2019). Landscape, architecture and environmental regeneration: A research by design approach for inclusive tourism in a rural village in China. *Sustainability (Switzerland)*, 11(1).
- Cerdan Chiscano, M., & Darcy, S. (2021). C2C co-creation of inclusive tourism experiences for customers with disability in a shared heritage context experience. *Current Issues in Tourism*, 24(21), 3072-3089.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Eck, N. J. v., & Waltman, L. (2009). How to normalize cooccurrence data? An analysis of some well-known similarity measures. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(8), 1635-1651.
- Emich, K. J., Kumar, S., Lu, L., Norder, K., & Pandey, N. (2020). Mapping 50 Years of Small Group Research Through Small Group Research. *Small Group Research*, 51(6), 659-699.

- Evcil, A. N. (2018). Barriers and preferences to leisure activities for wheelchair users in historic places. *Tourism Geographies*, 20(4), 698-715.
- Ferrara, A., Ferrara, C., Tomasi, S., Paviotti, G., Bertella, G., & Cavicchi, A. (2023). Exploring the Potential of Social Farmers' Networking as a Leverage for Inclusive Tourism. *Sustainability (Switzerland)*, 15(7).
- Giannopoulos, A., Skourtis, G., Kalliga, A., Dontas-Chrysis, D. M., & Paschalidis, D. (2020). Co-creating high-value hospitality services in the tourism ecosystem: Towards a paradigm shift? *Journal of Tourism, Heritage and Services Marketing*, 6(2), 3-11.
- Giddy, J. K., Idahosa, L. O., & Rogerson, C. M. (2020). Leveraging state-owned nature-based assets for transformation and SMME development: Pilanesberg National Park, South Africa. *New directions in South African tourism geographies*, 299-316.
- Gillovic, B., & McIntosh, A. (2020). Accessibility and Inclusive Tourism Development: Current State and Future Agenda. *Sustainability*, 12(22), 9722.
- Gillovic, B., McIntosh, A., Cockburn-Wooten, C., & Darcy, S. (2018). Having a voice in inclusive tourism research. *Annals of Tourism Research*, 71, 54-56.
- Gillovic, B., McIntosh, A., Cockburn-Wooten, C., & Darcy, S. (2021). Experiences of tourists with intellectual disabilities: A phenomenological approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 48, 155-162.
- Kadi, J., Plank, L., & Seidl, R. (2022). Airbnb as a tool for inclusive tourism? *Tourism Geographies*, 24(4-5), 669-691.
- Koens, K., Klijs, J., Weber-Sabil, J., Melissen, F., Lalicic, L., Mayer, I., et al. (2022). Serious gaming to stimulate participatory urban tourism planning. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(9), 2167-2186.
- Kraff, H., & Jernsand, E. M. (2022). Multicultural food events—opportunities for intercultural exchange and risks of stereotypification. *Tourism Recreation Research*.
- Lin, Z., & Rasoolimanesh, S. M. (2022). Sharing tourism experiences in social media: a systematic review. *Anatolia*, 1-15.
- Makuyana, T., Plessis, E. D., & Chikuta, O. (2022). Literature profiling on tourism, impairment and disability issues: A future directional guide. *African Journal of Disability*, 11.
- Matarrita-Cascante, D., & Suess, C. (2020). Natural amenities-driven migration and tourism entrepreneurship: Within business social dynamics conducive to positive social change. *Tourism Management*, 81, 104140.
- Milano, C., & Koens, K. (2022). The paradox of tourism extremes. Excesses and restraints in times of COVID-19. *Current Issues in Tourism*, 25(2), 219-231.
- Moreno de la Santa, J. G. S. (2020). Tourism as a lever for a more inclusive society. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(6), 731-738.

- Musavengane, R. (2019). Understanding tourism consciousness through habitus: perspectives of 'poor' black South Africans. *Critical African Studies*, 11(3), 322-347.
- Musavengane, R., Siakwah, P., & Leonard, L. (2019). "Does the poor matter" in pro-poor driven sub-Saharan African cities? towards progressive and inclusive pro-poor tourism. *International Journal of Tourism Cities*, 5(3), 392-411.
- Musavengane, R., Siakwah, P., & Leonard, L. (2020). The nexus between tourism and urban risk: Towards inclusive, safe, resilient and sustainable outdoor tourism in African cities. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 29, 100254.
- Nigg, J. J., & Eichelberger, S. (2021). Sustainable product development for accessible tourism: Case studies demonstrating the need for stakeholder collaboration. *Sustainability (Switzerland)*, 13(20).
- Nigg, J. J., & Peters, M. (2022). The evolution of ICTs in accessible tourism: A stakeholder collaboration analysis. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 52, 287-294.
- Nyanjom, J., Boxall, K., & Slaven, J. (2018). Towards inclusive tourism? Stakeholder collaboration in the development of accessible tourism. *Tourism Geographies*, 20(4), 675-697.
- Pasca, M. G., Elmo, G. C., Arcese, G., Cappelletti, G. M., & Martucci, O. (2022). Accessible Tourism in Protected Natural Areas: An Empirical Study in the Lazio Region. *Sustainability (Switzerland)*, 14(3).
- Peterson, R. R., DiPietro, R. B., & Harrill, R. (2020). In search of inclusive tourism in the Caribbean: insights from Aruba. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(3), 225-243.
- Reindrawati, D. Y., Noviyanti, U. D. E., & Young, T. (2022). Tourism Experiences of People with Disabilities: Voices from Indonesia. *Sustainability (Switzerland)*, 14(20).
- Rogerson, C. M. (2020). In Search of Inclusive Tourism in South Africa: Some Lessons from the International Experience. In J. M. Rogerson & G. Visser (Eds.), *New Directions in South African Tourism Geographies* (pp. 147-165). Cham: Springer International Publishing.
- Rogerson, C. M., & Rogerson, J. M. (2019). Tourism, local economic development and inclusion: evidence from Overstrand Local Municipality, South Africa. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 25(2), 293-308.
- Safin, O., Kravchenko, O., Mishchenko, M., & Potapchuk, Y. (2021) Peculiarities of Psychologists' and Social Pedagogues' Work in Terms of Quarantine. *Vol. 267* (pp. 149-157): Springer Science and Business Media Deutschland GmbH.
- Scheyvens, R., & Biddulph, R. (2018). Inclusive tourism development. *Tourism Geographies*, 20(4), 589-609.
- Sharma, A., & Ghuman, K. (2021). Planet Abled: can it sustain its first-mover

- advantage and scale-up? *Emerald Emerging Markets Case Studies*, 11(2), 1-21.
- Sica, E., Sisto, R., Bianchi, P., & Cappelletti, G. (2021). Inclusivity and Responsible Tourism: Designing a Trademark for a National Park Area. *Sustainability*, 13(1), 13.
- Suess, C., & Mody, M. (2016). Gaming can be sustainable too! Using Social Representation Theory to examine the moderating effects of tourism diversification on residents' tax paying behavior. *Tourism Management*, 56, 20-39.
- Thomas, T. K. (2018). Inclusions and exclusions of social tourism. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 7(1), 85-99.
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2022). *Manual for VOSviewer for VOSviewer version 1.6.18*.
- Vinodan, A., & Meera, S. (2021). Potential for social entrepreneurship in tourism in the city of Chennai. *International Journal of Tourism Cities*, 7(4), 986-1007.
- Widiyastuti, D., & Wardhani, I. K. (2022). The Influence of Intrapersonal Constraints on Travel Intention of People at High Risk from COVID-19 during the New Normal. *Kesmas*, 17(2), 144-150.
- Woldu, M. G. (2018). Community based tourism in Lake Tana growth corridor of the Amhara region of Ethiopia: The missing link among stakeholders and implications to tourism industry. *Cogent Social Sciences*, 4(1).
- Yang, E. C. L., Yang, M. J. H., & Khoo-Lattimore, C. (2019). The meanings of solo travel for Asian women. *Tourism Review*, 74(5), 1047-1057.
- Załoska, U., Kwiatkowska-Ciotucha, D., & Grześkowiak, A. (2022). Travelling from Perspective of Persons with Disability: Results of an International Survey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(17).
- Zapata Campos, M. J., Hall, C. M., & Backlund, S. (2018). Can MNCs promote more inclusive tourism? Apollo tour operator's sustainability work. *Tourism Geographies*, 20(4), 630-652.

A Systematic Review of Research on Inclusive Tourism: Bibliometric Analysis and Content Analysis

Fatemeh Shekari¹

Abstract:

Tourism is often accused of providing unequal benefits and marginalizing disadvantaged and vulnerable groups for reasons such as ethnicity, gender, geographic region, poverty, disability, etc. Inclusive tourism as an approach based on the UN Sustainable Development Goals has been suggested in response to the exclusive nature of tourism development. This study aims to systematically review the literature on inclusive tourism using bibliometric analysis and quantitative content analysis. One hundred four documents indexed in the Scopus database were analyzed to understand the research's social and conceptual structure, the frequency of research methods and target groups. The findings revealed that research in this nascent field can be categorized into four clusters, namely: "sustainability," "social entrepreneurship," "social inclusion," and "accessible tourism." In addition, based on the content analysis results, most of the research conducted in this field has been qualitative and conceptual, focused on the physically disabled from the demand side and on local communities from the supply side. The literature in this field is not yet well developed and requires research focusing on the diverse needs of different groups. The results of this study will help researchers and tourism activists understand trends in inclusive tourism and future research directions.

Keywords: Inclusive development; Inclusion; inclusive tourism; Bibliometric analysis; Content analysis

1. Assistant professor, Department of Tourism and Hospitality Management, Shiraz University, Shiraz, Iran (f.shekari@shirazu.ac.ir)